

РОЗДІЛ 3 ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.45/.47

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ВИЩИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

CIVIL-LEGAL NATURE OF THE CONTRACT ON GRANTING OF EDUCATIONAL SERVICES BY UNIVERSITIES

Баб'юк М.П.,
здобувач

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

У статті аналізуються питання, присвячені розкриттю цивільно-правової природи договору про надання освітніх послуг вищим навчальним закладом. Висвітлюються істотні умови зазначеного договору, зокрема розкриваються різні підходи до розуміння змісту поняття освітньої послуги, що виступає предметом досліджуваного договору. Особливу увагу приділено правам та обов'язкам сторін договору про надання освітніх послуг, а також порядку припинення, у тому числі розірвання, договору про надання вищим навчальним закладом освітніх послуг.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, договір, освітня послуга, студент.

В статье анализируются вопросы, посвященные раскрытию гражданско-правовой природы договора о предоставлении образовательных услуг высшим учебным заведением. Освещаются существенные условия указанного договора, в частности раскрываются различные подходы к пониманию содержания понятия образовательной услуги, которая выступает предметом исследуемого договора. Особое внимание уделено правам и обязанностям сторон договора о предоставлении образовательных услуг, а также порядку прекращения, в том числе расторжения, договора о предоставлении высшим учебным заведением образовательных услуг.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, договор, образовательная услуга, студент.

This article analyzes the issue devoted to disclosure of the nature of civil legal contract to provide learning services by the higher education institution. There are highlighted the binding terms of the contract, in particular there are revealed the different approaches to understanding the meaning of learning services as the subject of studied contract. Special attention is paid to the rights and obligations of the parties contract for learning services, as well as to the termination including denunciation of contract for a rendering the learning services by a higher educational establishment.

Key words: higher educational establishment, contract, learning service, student.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших гарантованих Конституцією України соціальних прав людини є право на освіту. Протягом тривалого періоду часу освіта була покликана забезпечувати насамперед потреби держави. Сьогодні ситуація дещо змінилася. Освіта, особливо вища, починає орієнтуватися на задоволення особистих потреб людини, пов'язаних з її духовним розвитком і вдосконаленням знань. Зазначені обставини зумовили динамічне включення освітніх закладів у ринкові відносини. У сфері освіти це свідчить про активне залучення вищих навчальних закладів в майновий, товарно-грошовий оборот.

Відносини між вищим навчальним закладом і громадянином, який бажає отримати освітню послугу, втілюються у формі договору надання освітніх послуг. До теперішнього часу в юридичній доктрині не існує єдиної загальноприйнятої точки зору стосовно правової природи вказаного договору. Різноманітність думок вражає: від конструювання самостійної, відмінної від цивільно-правової моделі освітнього договору до віднесення його до категорії адміністративних договорів.

Стан опрацювання проблематики. У науці питанням договору про надання освітніх послуг цікавилися, зокрема, такі вчені, як А. А. Василенко, С. А. Загородній, І. В. Кудряшов. Однак існує ряд проблемних невисвітлених в повній мірі питань, пов'язаних з особливостями договору про надання освітніх послуг.

З огляду на зазначене метою статті є розкриття правової природи договору про надання вищим навчальним закладом освітніх послуг.

Виклад основного матеріалу. У юридичній літературі переважає точка зору, згідно з якою договір про надання освітніх послуг наділений цивільно-правовою природою, оскільки заснований на рівності, автономії волі та майновій самостійності сторін. Також є точка зору, що договір про надання платних освітніх послуг поєднує в собі як цивільно-правову, так і адміністративно-правову природу освітньої діяльності з огляду на його публічно-правовий характер. Не вдаючись до дискусії з цього приводу, у цій статті ми зупинимось на аналізі лише цивільно-правової природи договору.

Відповідно до законодавства у сфері освіти підставою для надання освітніх послуг є договір (контракт) з фізичною або юридичною особою, у якому визначаються порядок надання послуги, розмір і терміни плати за надану послугу.

Необхідно зазначити, що Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року № 634 затверджено Типовий договір про надання освітніх послуг між вищим навчальним закладом і фізичною (юридичною) особою [1].

Договір про надання послуг у сфері вищої освіти укладається в письмовій формі та є консенсуальним, оскільки вважається укладеним з моменту досягнення згоди за всіма істотними умовами.

Укладенню договору про надання освітніх послуг передують, як правило, ряд юридичних фактів, зокрема мова йде про успішне проходження вступних випробувань і проходження конкурсу. На думку О.В. Розгон, за своїм змістом договір між вступником і вищим навчальним закладом є правочином щодо надання освітніх послуг з відкладеною умовою (попереднім договором, передбаченим ст. 635 Цивільного кодексу України). Відкладеною умовою в цьому разі вважається успішне проходження конкурсу. Однак учена наголошує на тому, що, на відміну від юридичного змісту попереднього договору, до такого договору не застосовується положення щодо примушення сторони, яка ухиляється від укладення основного договору, до його укладання та відшкодування збитків [2, с. 102].

Також О.В. Розгон переконана, що договір про надання освітніх послуг містить елементи публічного договору. Так, вищий навчальний заклад шляхом оферти заздалегідь повідомляє потенційним контрагентам відомості про ліцензію на здійснення освітньої діяльності, про акредитацію та атестацію, інформує про перелік, правила, процедури, строки та форму вступних випробувань, порядок оскарження їхніх результатів тощо. Акцентом вступника вважається особисте подання ним заяви про прийом та відповідних документів, письмове підтвердження ознайомлення з умовами вступу і навчання та письмова згода на участь у процедурі допуску до вищої освіти [2, с. 102].

Таким чином, для виникнення зобов'язань за договором про надання освітніх послуг необхідна наявність таких юридичних фактів, як: 1) конкурс (відбір абітурієнтів); 2) укладення договору; 3) видання наказу про зарахування абітурієнта на навчання.

Ученими пропонується такий набір елементів юридичного складу, необхідних для виникнення досліджуваних правовідносин: 1) публічне оголошення вищим навчальним закладом про набір студентів; 2) наявність у вступника повної загальної середньої освіти або відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня; 3) волевиявлення вступника, оформлене заявою, про намір брати участь у конкурсі; 4) рішення вищого навчального закладу про допуск осіб, які подали заяви, до конкурсу; 5) успішне проходження претендентами вступних випробувань і конкурсного відбору; 6) укладення договору про надання освітніх послуг [2, с. 103].

Зміст договору становлять умови, що визначаються на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, що є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Розрізняють кілька видів умов договору: істотні (без погодження яких договір не може вважатися укладеним), звичайні (які можуть бути викладені в договорі) та випадкові.

Згідно зі статтею 638 Цивільного кодексу України договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди [3].

Істотні умови договору про надання освітніх послуг можна визначити, проаналізувавши положення цивільного законодавства та законодавства у сфері освіти. До істотних умов договору про надання освітніх послуг належать предмет, строк і ціна договору, а також порядок здійснення розрахунків, ступінь освіти та форма навчання, різновид документа про освіту, умови розірвання договору, відповідальність сторін.

Відповідно до частини 1 статті 638 Цивільного кодексу України істотними умовами договору насамперед вважаються умови про його предмет [3]. Предметом договору про надання послуг є нематеріальна послуга, тобто те нематеріальне благо, яке отримує замовник у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності. Для договорів цього типу важливе значення має якість послуг, що надаються. Це стосується усіх видів послуг, у тому числі освітніх.

Предметом договору про надання освітніх послуг виступає, відповідно, освітня послуга. У юридичній літературі склалося неоднозначне розуміння змісту цієї категорії. Спробуємо внести певну ясність в це питання.

Так, окремі науковці до правових ознак послуги відносять наступні: 1) послуга є діяльністю особи, яка її надає; 2) надання послуг не створює уречевленого результату; 3) корисний ефект послуги споживається у процесі її надання, а споживча вартість зникає; 4) послуга є невіддільною від джерела; 5) прийняття послуги замовником і процес її надання виконавцем відбуваються одночасно; 6) неможливість її зберігання; 7) невичерпність; 8) предметом послуги виступають відповідні дії, а не їх кінцевий результат [4, с. 73].

І.В. Жилінкова під послугою розуміє певне нематеріальне благо, яке надається однією особою (виконавцем) і споживається іншою особою (замовником) у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності [5, с. 267]. Схожу думку висловлюють й інші автори, які вважають, що об'єктом правовідносин з надання послуг є діяльність, яка здійснюється з метою виконання цивільного обов'язку і не пов'язана зі створенням матеріального блага [6].

На думку В.В. Резнікової, послуга у широкому розумінні – це будь-яка діяльність, спрямована на

створення корисного ефекту, який може знаходити своє втілення в об'єктах матеріального світу, а також бути необ'єктивованим, полягати у здійсненні певної діяльності. Послуга у вузькому розумінні полягає у здійсненні діяльності, у результаті якої створюється корисний ефект, що не знаходить свого об'єктивованого втілення у матеріальному світі. Матеріальна послуга отримала назву роботи [7, с. 113].

Водночас у юридичній літературі до специфічних ознак освітніх послуг відносять такі: 1) залежність якості послуги і від виконавця, і від споживача; 2) застосування принципу самоосвіти в процесі споживання послуги; 3) невіддільність послуг освіти від вищих навчальних закладів; 4) нестабільність рівня якості освітніх послуг; 5) тривалість надання освітніх послуг; 6) ліцензування послуг; 7) конкурсний характер освіти; 8) висока корисність та унікальність [8].

Окремі дослідники освітні послуги пропонують поділяти на послуги теоретичного і практичного характеру. Послуги теоретичного характеру покликані ознайомлювати студентів з базовими науково-теоретичними положеннями та прикладними аспектами теоретичних питань, розвивати здатність до систематичної творчої роботи та стимулювати зацікавленість студента у поглибленні своїх знань, прищеплювати потяг до творчості та розуміння того, що не існує «істини в останній інстанції». Послуги ж практичного характеру дають можливість студентам закріпити, розширити, поглибити та деталізувати набуті теоретичні аспекти, одержати практичні навички прийняття й обґрунтування управлінських рішень, оволодіти методикою та технікою здійснення техніко-економічного й організаційно-управлінського аналізу, а також акцентувати увагу на розвитку творчої активності й самостійної особистості [8].

Деякі дослідники пропонують визначати освітні послуги, що надаються державними вищими навчальними закладами, як освітню діяльність, яка фінансується з державного бюджету та за рахунок додаткових джерел фінансування, пов'язана з забезпеченням реалізації конституційних прав людини та громадянина на отримання вищої освіти на платній чи безоплатній основі, здатна задовольнити потреби особи, суспільства та держави [9, с. 13].

З метою кращого розуміння змісту поняття освітньої послуги необхідно звернути увагу на статтю 1 Закону України «Про вищу освіту», у якій дається визначення вищої освіти (це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти) та освітньої діяльності (це діяльність вищих навчальних закладів, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої, післядипломної освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб) [10].

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що освітня послуга, яка надається вищими навчальними закладами, являє собою діяльність, спрямовану на задоволення освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб, зокрема на формування певних навичок і вмінь, необхідних для здобуття вищої освіти.

Необхідно відзначити, що вищий навчальний заклад створює необхідні умови для отримання саме якісної освіти.

Іншими істотними умовами є розмір плати та строк дії. Вищий навчальний заклад може диференціювати розмір плати за надання платної освітньої послуги, виходячи з ліцензованого обсягу, співвідношення попиту та пропозиції за конкретними напрямками (спеціальностями). Розмір плати встановлюється за весь строк надання освітньої послуги (навчання) і не може змінюватись.

Відповідно до частини 6 статті 73 Закону України «Про вищу освіту» розмір плати за весь строк навчання для здобуття відповідного ступеня вищої освіти, підвищення кваліфікації, а також порядок оплати освітньої послуги (разово, щороку, щомісячно, щомісяця) встановлюються в договорі (контракті), що укладається між вищим навчальним закладом і фізичною (юридичною) особою, яка замовляє платну освітню послугу для себе або для іншої особи, беручи на себе фінансові зобов'язання щодо її оплати [10].

Порядок надання платних освітніх та інших послуг, включаючи порядок визначення їх вартості для здобувачів вищої освіти, встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової, бюджетної, податкової політики.

При цьому державні та комунальні вищі навчальні заклади мають право надавати додатково платні освітні та інші послуги виключно понад обсяги, встановлені державним стандартом, та поза діяльністю, що фінансується за рахунок коштів відповідних бюджетів.

Платні освітні послуги можуть надаватися тими самими структурними підрозділами, що здійснюють освітній процес за державним замовленням, або утвореними для надання платних послуг окремими структурними підрозділами навчального закладу, що діють на підставі положення, затвердженого відповідно до законодавства та статуту вищого навчального закладу.

Платні освітні та інші послуги надаються вищими навчальними закладами за умови відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства, а у разі встановлення законодавством вимог щодо необхідності ліцензування або отримання дозволів для надання платної послуги – після отримання таких дозвільних документів.

Варто наголосити, що розмір плати за весь строк навчання для здобуття відповідного ступеня вищої

освіти, підвищення кваліфікації встановлюється вищими навчальними закладами в національній валюті. Вищий навчальний заклад має право змінювати плату за навчання у порядку, передбаченому договором, не частіше одного разу на рік і не більш як на офіційно визначений рівень інфляції за попередній календарний рік. Розмір плати за весь строк навчання або за надання додаткових освітніх послуг підлягає оприлюдненню у засобах масової інформації, на офіційних веб-сайтах, на інформаційних стендах чи в будь-який інший спосіб [10].

Відповідно до ст. 901 Цивільного кодексу України за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором [3].

Сторонами договору з надання освітніх послуг є вищий навчальний заклад (виконавець) та замовник (студент). Якщо навчання здійснюється за кошт не держави, а юридичних і фізичних осіб (підприємства, самого студента, його батьків), то також укладається двосторонній (або тресторонній) договір.

Права та обов'язки сторін освітніх правовідносин визначаються в договорі з надання освітніх послуг.

Виконавцем виступають вищі навчальні заклади. Замовником може бути як сама особа, що має намір отримувати освітню послугу, так і інші особи (зокрема, законні представники здобувача освіти). Участь останніх є обов'язковою, якщо здобувач освіти є неповнолітньою особою. При цьому замовників освітніх послуг поділяють на споживачів (одержувачів) та інвесторів (покупців). Безпосередніми споживачами освітньої послуги виступають студенти, а інвесторами – ті, хто фінансує отримання студентом такої послуги.

У літературі учасників правовідносин стосовно надання освітніх послуг іменують також кредитором і боржником. У зв'язку з цим науковці поділяють договори з надання освітніх послуг на три групи: 1) договір з виконанням обов'язку на користь третьої особи; 2) договір з виконанням обов'язку на користь кредитора; 3) договір, відповідно до якого обов'язок боржника виконує перед кредитором інша особа [2, с. 104].

Після укладення договору кожна зі сторін набуває прав та обов'язків, які складають його зміст. Так, виконавець зобов'язується вчинити певні дії або здійснити певну діяльність, а замовник – оплатити виконавцеві зазначену послугу, а у випадку безоплатності договору – відшкодувати усі фактичні витрати, понесені у зв'язку з виконанням договору.

До основних обов'язків вищого навчального закладу належать такі:

1) надати одержувачу освітню послугу на рівні стандартів вищої освіти (якщо законодавством передбачені державні стандарти надання освітньої послуги);

2) забезпечити дотримання прав замовника та одержувача;

3) видати одержувачу документ про вищу освіту (науковий ступінь) державного зразка (якщо відповідно до законодавства за освітньою (науковою) програмою передбачено видачу такого документа) за умови виконання одержувачем навчального навантаження в обсязі, необхідному для здобуття певного ступеня вищої освіти;

4) інформувати одержувача про правила та вимоги щодо організації надання освітньої послуги, її якості та змісту, про його права і обов'язки під час надання та отримання зазначеної послуги [2, с. 104].

У свою чергу, замовник зобов'язаний своєчасно вносити плату за освітню послугу в розмірах та в порядку, встановлених цим договором.

Обов'язки одержувача освітньої послуги передбачені у статті 63 Закону України «Про вищу освіту». До них відносяться такі:

1) дотримуватися вимог законодавства, статуту та правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу;

2) виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями;

3) виконувати вимоги освітньої (наукової) програми [10].

За невиконання або неналежне виконання зобов'язань договору про надання освітніх послуг сторони несуть відповідальність згідно з законом та цим договором, у тому числі в договорі може бути передбачений обов'язок замовника сплачувати пеню за кожний день прострочення у випадку несвоечасної оплати освітніх послуг.

У разі дострокового розірвання договору внаслідок порушення виконавцем договірних зобов'язань або з ініціативи замовника, у разі відрахування одержувача освітньої послуги (крім випадків, коли одержувач відрахований у зв'язку з невиконанням обов'язків, визначених статтею 63 Закону України «Про вищу освіту») кошти, що були внесені замовником як плата за надання освітньої послуги, повертаються йому в обсязі оплати частини послуги, не наданої на дату розірвання договору.

У разі дострокового розірвання договору у зв'язку з порушенням замовником договірних зобов'язань або невиконанням одержувачем обов'язків, визначених статтею 63 Закону України «Про вищу освіту», кошти, що були внесені замовником, залишаються у виконавця та використовуються для виконання його статутних завдань.

Відповідно до чинного законодавства договір розривається в наступних випадках:

1) за згодою сторін;

2) у разі неможливості виконання стороною договору своїх зобов'язань у зв'язку з прийняттям нормативно-правових актів, що змінили умови, встановлені договором щодо освітньої послуги, і незгоди будь-якої зі сторін внести зміни до договору;

3) у разі ліквідації юридичної особи – замовника або виконавця, якщо не визначений правонаступник;

4) у разі відрахування з навчального закладу одержувача згідно з законодавством;

5) за рішенням суду в разі систематичного порушення або невиконання однією зі сторін умов договору.

Окремі науковці наголошують на тому, що дія договору тимчасово припиняється у разі надання одержувачу освітньої послуги академічної відпустки відповідно до законодавства на весь строк такої відпустки, про що вносяться відповідні зміни до договору [2, с. 104].

При цьому варто наголосити, що особливістю договору про надання освітніх послуг, на відміну від надання інших послуг, є, як вірно зазначається в літературі, неможливість гарантування виконавцем досягнення високого результату своєї діяльності, оскільки він (результат) залежить не тільки від виконавця, а й від самої особи, яка навчається, від її спро-

можності, уваги, старання, працелюбності. Так, у випадку невідповідності знань, навичок і умінь встановленим законодавством вимогам студент може не отримати документ про вищу освіту, а договір про надання освітніх послуг може бути достроково розірваний за ініціативою навчального закладу [11].

Висновки. Таким чином, на підставі викладеного можна визначити договір про надання вищим навчальним закладом освітніх послуг як домовленість, згідно з якою виконавець зобов'язується надати якісні освітні послуги шляхом вжиття заходів навчального, наукового, методичного, організаційного та матеріально-технічного характеру, обсяг, зміст і характер яких повинні відповідати державним стандартам освіти та/або домовленості між сторонами, а замовник зобов'язується належним чином споживати надані послуги і, якщо це передбачено домовленістю між сторонами, оплатити надану послугу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Типового договору про надання освітніх послуг між вищим навчальним закладом та фізичною (юридичною) особою : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року № 634 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/634-2015-%D0%BF>.
2. Розгон О.В. Специфіка договору про надання освітніх послуг у вищому навчальному закладі / О.В. Розгон // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Випуск 3. – Том 1. – С. 102–105.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Мілаш В.С. До питання про об'єкт договору про надання послуг / В.С. Мілаш // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 4. – С. 72–77.
5. Цивільне право України : [підручник] : у 2 т. – Т. 2 / [В.І. Борисова, Л.М. Баранова, І.В. Жилінкова та ін. / за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатеевої, В.Л. Яроцького]. – К. : Вентурі, 2004. – 380 с.
6. Дерев'яно Б.В. Щодо визначення понять «надання освітніх послуг» та «надання послуг у сфері освіти» / Б.В. Дерев'яно [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12704/1/Derevyanko.pdf>.
7. Резнікова В.В. Послуга та суміжні правові категорії / В.В. Резнікова // Університетські наукові записки. – 2009. – № 2. – С. 105–115.
8. Головій Л.В. До питання класифікації та ознак освітніх послуг / Л.В. Головій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elibrary.nubip.edu.ua/12938/1/11glv.pdf>.
9. Пономаренко Г.О. Поняття та особливості освітніх послуг, які надаються державними вищими навчальними закладами / Г.О. Пономаренко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3 (46). – С. 6–14.
10. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
11. Федорченко Н.В. Зобов'язання про надання освітніх послуг в Україні / Н.В. Федорченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/14860>.